

DARIJUS BEINORAVIČIUS

Mykolo Romerio universitetas, Lietuva
Mykolas Romeris University, Lithuania

GLOBALIZACIJA IR TEISĖ

Globalization and Law

SUMMARY

The transition from an industrial to an information society is called a post-industrial or post-traditional period. All transitional periods are characterized by non-compliance, deviations of behaviour, various challenges and the changes of values. These imbalances are highly affected by globalization. Breaking up traditions creates preconditions for new crimes that are related to the latest achievements of science and technology. Globalization takes place in the social sphere and covers the most diverse fields of society's activities. It includes the scope of state and other social structures and their environment. Globalization is intensified by internal communication and other connections around the globe. Law, as a regulator of social life, is influenced by it. Globalization opens up new paths in the development of culture and science. It, however, brings equally difficult challenges. Therefore, many future prospects expected from globalization exclude real risks. In history globalization has manifested itself many times by the creation of empires and social and political systems. Primal forms of globalization can be found in ancient history. Whether it was the more cultural and economical than military invasion of the ancient Greeks to other lands, or the physical and spiritual actions of the Romans that led to collapse of the Roman empire by the barbarians, or the voluntary adoption of Christianity and Buddhism virtually by the whole world – these were all manifestations of globalization. Law as a regulator of social life is directly exposed to the challenges of globalization and must respond to the negative effects of globalization. This article is dedicated to the analysis of such challenges.

SANTRAUKA

Perėjimą iš industrinės į informacinę visuomenę vadiname poidustriniu arba potradiciniu laikotarpiu. Visiems pereinamiesiems laikotarpiams būdingas taisyklių nesilaikymas, elgsenos nukrypimai, įvairūs iššūkiai bei vertybių kaita. Šiuos nestabilumus labai veikia globalizacija. Tradicijų laužymas sudaro prielaidas naujiems nusikaltimams, susijusiems su naujaisiais visuomenės mokslo ir technikos laimėjimais. Globali-

RAKTAŽODŽIAI: globalizacija, teisė, Europos Sąjunga, Lietuvos teisės sistema.

KEY WORDS: globalization, law, European Union, Lithuanian legal system.

zacija – procesas, reiškiny, tam tikras fenomenas, vykstantis socialinėje plotmėje, apima pačias įvairiausias visuomenės, valstybės bei kitų socialinių darinių veiklos sritis, jų aplinką, pasireiškia tarpusavio ryšių intensyvėjimu, judėjimu bei kitomis charakteristikomis viso pasaulio mastu, veikia ir teisę kaip socialinio gyvenimo reguliatorių. Straipsnyje analizuojama, kaip globalizacija atveria naujus kultūros ir mokslo raidos keliu bei kartu meta sudėtingus iššūkius. Žmonijos istorijoje globalizacija jau nesyk yra buvusi – kuriant milžiniškas imperijas, socialines ir politines sistemas. Pirmykštės „globalizacijos“ formos – ar tai būtų labiau kultūrinė, ekonominė nei karinė senovės graikų invazija į kitus kraštus, ar romėnų ir ją sugriovusių „barbarų“ fizinės bei dvasinės akcijos, ar krikščionybės, kitų religijų sklaida pasaulyje – visa tai yra ta pati „globalizacija“, tik vis augančiu mastu, priemonėmis bei padariniais. Teisė kaip socialinio gyvenimo reguliatorius tiesiogiai jaučia globalizacijos metamus iššūkius ir turi reaguoti į jos negatyvius padarinius. Tokių iššūkių analizei ir skirtas šis straipsnis.

IŽANGA: TEISĖS IR GLOBALIZACIJOS ABIPUSĖ SAŲEIKA

Globalizacijos procesą galima skaidyti į daugelį etapų. Šie etapai apima kolonizaciją, prekybą vergais, bažnyčių statymą užsienyje, didelio pajėgumo transportavimo išradimus, industrializaciją, greitkelių, jungiančių provincijas ir šalis, tiesimą, elektros ir elektronikos infrastruktūrą. Visuotinai priimta globalizaciją skirstyti į tris etapus. Pirmajam globalizacijos etapui būdinga Vakarų užjūrių atradimai – pažanga navigacijoje, laivynijoje. Rezultatas – kolonijinių imperijų sukūrimas. Antrasis globalizacijos etapas buvo antroji Vakarų plėtra – imperijas, monarchijas bei jų kolonijas, kurios buvo išmėtytos po įvairius žemynus, išskaidė nepriklausomybės deklaracijos. Pasikeitęs ekonominei ir politinei pusiausvyrai, išnyko socialinės ir kultūrinės vertybės. Pasaulyje susiformavo du blokai – JAV ir TSRS. Trečiasis globalizacijos etapas buvo galingesnis, platesnės apimties ir greitesnis, nes prasidėjo komunikacijos revoliucijos. Atsirado Vakarų technologiniai išradimai, tokie kaip optinis kabelis, ryšių palydovai, kompiuteriai, internetas. Žlugo TSRS, o Europa iškilo kaip vienintelis

galios centras. Globalizacija tapo negrįžtamam procesui, į kurį reikėtų žvelgti teigiamai bei kurti jos strategijas.

Globalizacijos galimybė glūdi pačioje moderniojo individo sampratoje, kurios nuoseklus ir neišvengiamas vedinys yra kultūriškai ir politiškai unifikuoto pasaulio idėja ir globalistinė politiškai suvienytos žmonijos vizija. Būtina šio projekto įgyvendinimo sąlyga yra globali demokratija, kurios samprata grindžiama individų, kaip absoliučiai lygių abstrakčių esinių, vienodumo idėja (Radžvilas 2017: 14). Skleidžiantis vienodumo idėjai atsiranda naujo pobūdžio tarptautinės bendruomenės. Jos naudojami vienodais produktais ir vadovaujasi vienodomis taisyklėmis. Šios bendruomenės kūrėsi skatinamos bendrų interesų (prekyba, sportas, informacijos sklaida). Naujų tarptautinių bendruomenių atsiradimas reiškia, kad joms reikia atitinkamų veiklos formų, taisyklių, institucijų. Pavyzdžiui, yra žinomi *Incoterms* ar *Unidroit* tarptautinių sutarčių principai, kuriuos parengė tarptautinės prekybos specialistai.

GLOBALIZACIJA IR TEISĖ

Globalizacijos procesas yra žmonijos kultūros dalis. Visų kultūrų originalumą lemia, kaip teigia prancūzų antropologas Claude'as Levi-Straussas, ne tik savitas problemų sprendimo būdas, bet ir vertybių, kurios visiems žmonėms beveik tos pačios, atskleidimas: visos be išimties tautos turi kalbą, mokslą, meną, religinius įsitikinimus, techniką, visuomeninę, ekonominę ir politinę santvarką (Levi-Strauss 1992: 40). Tačiau šių dalių santykis kultūroje niekada nebūna visiškai toks pat.

Modernizacija, be abejo, reiškia ir atvirumą kitoms kultūroms, tačiau šiuo metu itin svarbus sugebėjimas derinti etnokultūrinį savitumą su universalumu, remtis savo autentiško vaidmens pasaulyje suvokimu. Tai lituanistinių mokslų ir iš dalies istorikų veiklos informacijos amžiuje prasmė ir įsipareigojimas savo kultūrai. Nelaimė, technologija nedaro jokio poveikio pasaulio vargėjų gyvenimui. Faktiškai globalizacija yra paradoksas: mažai grupei teikdama labai daug, ji atstumia ir marginalizuoja du trečdalius pasaulio gyventojų (Bauman 2002: 111).

Šiandieninė teisinė kultūra klesti globalioje erdvėje. Valstybės vienos iš kitų perima teisinę patirtį. Kuriasi Europos, vakarietiškos bei pasaulio teisinės kultūros. Lietuvos teisinėje praktikoje, veikiant globalizacijai, panašėja teisinės sistemos, didėja precedento reikšmė. Į teismą besikreipiantys teisininkai dažniau remiasi teismų praktika, ne vien įstatymais. Pamažu perimami Vakarų valstybėse paplitę teisinio mąstymo me-

today, argumentavimo stilius. Kurdami ir aiškindami teisę, teismai didesnę reikšmę suteikia teisės principams.

Europos Žmogaus Teisių Teismas (toliau – EŽTT) bei Europos Sąjungos Teisingumo Teismas (toliau – ESTT) sukuria prielaidas kurtis bendrajai europinei teisinei kultūrai. Pažangių idėjų bei teisinės kultūros kaita vyksta ir teisėkūros lygmeniu. Nekalbant apie tarptautiniais įsipareigojimais grindžiamą teisėkūrą, dažnai sekame užsienio valstybių pavyzdžiu. Šiandien europinę teisinę kultūrą taikome ne tik vykdydami tarptautines prievoles, bet ir natūraliai prisitaikydami prie vyraujančių tendencijų ar perimdami vadinamąsias „gerąsias praktikas“.

Kita vertus, demokratinė visuomenė neįmanoma be pagarbos žmogaus teisėms. Pirmą kartą civilizacijų istorijoje gyvename vadovaudamiesi demokratijos principais, gerbdami žmogaus teises pagal 1948 m. gruodžio 10 d. Jungtinių Tautų Generalinės Asamblėjos rezoliucija Nr. 217 patvirtintą Žmogaus Teisių Deklaraciją. Ši Deklaracija dar niekada neturėjo tokio pasaulio visuomenės pripažinimo, kaip paskutinį dešimtmetį. Tačiau, matyt, demokratija negali būti eksportuojama, todėl ir pasaulinių deklaracijų nuostatos būna deklaratyvios, jos išoriškai sunkiai pritampa, nes demokratija pirmiausia kyla iš vidinių resursų, individualizuotos sąmonės.

Lietuvos teismai dažnai susiduria su žmogaus teisių gynimo klausimais ir Europos Sąjungos teisės taikymu. Dėl žmogaus teisių plėtros šias teises reguliuojantys tarptautiniai dokumentai formaliai

įgavo didesnę reikšmę. Nors teismų nagrinėjamosiose byloje labiau dominuoja žmogaus teisių gynimo aspektai, formalų kriterijų įtvirtinimas dažnai nusveria turiningą teisingumo siekį. Žmogaus teisėms skverbiantis į visas modernios visuomenės gyvenimo sritis, tarptautinėje bendruomenėje daugiau dėmesio skiriama įvairioms žmogaus teisių gynimo iniciatyvoms ir projektams, diskusijoms, moksliniams tyrimams. Žmogaus teisių ir laisvių gynimas – pagrindinis teismo uždavinys bei universalus vertybių matas vykdamas teisingumą, tačiau teisingumą siekiant paversti universaliu, jis tampa vidujai prieštaringas.

Dažnai pastebima, kad viena svarbiausių Pietų Europos demokratizacijos aštuntajame dešimtmetyje priežasčių buvo šių šalių noras įstoti į Europos Sąjungą. Nėra abejonės, kad Europos Sąjungos ir kitų tarptautinių organizacijų reikalavimai yra svarbus drausminantis veiksnys, padedantis nenukrypti nuo demokratinių principų ir pokomunistinių šalių politikams. Tačiau pasaulinė globalizacija ne tik skatina valstybių vystymąsi, bet ir sukuria naujo pobūdžio pavojų, kuris kelia grėsmę visai tarptautinei bendrijai. Poindustrinei visuomenei būdingi technologiniai nusikalstamumo iššūkiai. Atvirų durų ir integracijos politika atveria didesnę ir palankesnę veiklos erdvę ir organizuotiems nusikaltėliams. Kylant mokslinės pažangos bangai, spartėjant jos tempams, žmonija vis dažniau susiduria su nusikalstamo pobūdžio veikomis. Vienos jų yra akivaizdžiai susijusios su tuo, kad ne visų sričių žinios žengia pirmyn vienoda sparta. Kitos jų yra tiesiogiai susijusios su tam tikrų socialinių

grupių interesu panaudoti žinias visuomenei nepriimtinais tikslais.

Kurdami informacinę visuomenę, nepastebime, kaip visose žmogaus veiklos srityse sparčiai plinta šiuolaikinės informacinės technologijos, kuriomis naudojantis tampa prieinama elektroninė erdvė. Šiaip neišvengiamai susiduriame ir su didėjančiu nusikalstamumu, susijusiu su minėtos erdvės naudojimu. Elektroninė erdvė suteikia naujas galimybes padaryti nusikalstamas veikas bei sudaro prielaidas rasti naujoms nežinomoms veikloms. Elektroniniai nusikaltimai tapo realybe ne tik Lietuvoje, bet ir visame pasaulyje. Instrumentinę nacionalinės valstybės galią iš esmės pakirto pagrindinių ekonominės veiklos formų globalizacija, medijų ir elektroninės komunikacijos globalizacija, nusikalstamumo globalizacija, socialinio protesto globalizacija ir tarptautinio terorizmo pavidalu besireiškianti maisto globalizacija (Castells 2006: 291). Elektroniniai nusikaltimai – tai veiklos, kuriose kompiuteriai dalyvauja kaip pagrindinė priemonė arba yra pirminis taikiny. Elektroniniai nusikaltimai apima tradicinius nusikaltimus, kaip sukčiavimas, klastojimas, tapatybės vagystės bei su turiniu susijusius nusikaltimus – rasinės neapykantos kurstyimas, vaikų pornografijos platinimas, šmeižtas bei grasinimai. ES siekia sugriežtinti kibernetinio saugumo taisykles, kad būtų kovojama su didėjančia kibernetinių išpuolių keliama grėsme, ir pasinaudoti naujojo skaitmeninio amžiaus teikiamomis galimybėmis.

Vienas svarbiausių globalizacijos dmenų – globalumas. Globalizmas gyvuoja kaip globalus politinis projektas, kurį

mėginama įgyvendinti. Ši utopija numato globalią visuotinės civilizacijos viziją, kuri suponuoja, kad universali ir tobula ateities visuomenės santvarka turėtų būti darnus trijų elementų derinys. Šie elementai – globali liberalioji demokratija, globali pilietinė arba atvira visuomenė ir globali laisvoji rinka. Pastaroji būtų svarbiausias šios santvarkos statinio ramstis. Kad ir kaip vertintume globalumo ideologiją, globalizacija realiai pasikėsina į demokratijos kaip tautos savarankiškos savivaldos esmę. Sparčiai besikuriančios ir jau veikiančios viršvalstybinės institucijos bei socialiniai dariniai įsibrauna į nacionalinės valstybės demokratinį valdymą. Tokia demokratija jau nebegali būti suprantama tik kaip politinio valdymo forma. Ji tampa vis radikalėjančio modernizacijos proceso generuojamų globalių tikrovės transformacijų, tiksliau – šio vyksmo metu besirandančios naujos tikrovės formos moralinio ir politinio legitimavimo universalia priemone ir sąlyga (Radžvilas 2017, 14). Politinė valdžia nebūtinai turi būti tradiciškai susieta su fiksuotomis sienomis ir ribota teritorija. Ją galima suprasti ir kaip pagrindinių demokratinių principų, ir pagrindinių demokratinių teisių savybę, kuri gali būti išsaknijusi įvairiose save reguliuojančiose sąjungose – nuo miestų, apskričių, valstijų iki nacionalinių valstybių, regionų ir platesnių pasaulio tinklų (Held 2002: 485).

Ar galime teigti, kad globalizacijos sąlygomis tauta dar valdo savo valstybę? Tauta dalinasi valdymu su kitais subjektais. Globalių poveikių intensyvėjimo sąlygomis atsiranda tarpvalstybinės politikos erdvė. Ieškant bendrų problemų

sprendimų, šioje erdvėje formuojasi bendrų interesų bendruomenė. Valstybės sąvoka tampa netinkama tam tikrai uždarai nacionalinei valstybei ar politinei bendruomenei apibrėžti. Bendros politinės lemties bendruomenė negali būti suvokiama kaip viena nacionalinė valstybė. Šiandieninėje tarptautinėje santvarkoje tebegyvuoja suverenių valstybių sistema, o kartu plėtojasi daugialypės valdymo struktūros. Ši hibridinė sistema sukelia ne tik įtampas, bet ir aršias priešpriešas. Nėra visiškai aišku, ar ji kaip nors sprendžia fundamentalias modernaus politinio mąstymo problemas, be kita ko, susijusias su tvarkos ir tolerancijos, demokratijos ir atsiskaitomybės bei teisėto valdymo pagrindimu (Castells 291), todėl nacionalinės valstybės sąvoka tampa sunkiai apibrėžiama.

Šiandien veikiančio globalaus valdymo subjekto globalizuotame pasaulyje pavyzdys – Europos Sąjunga. Šis subjektas sudarytas iš tarptautinių institucijų, nacionalinių valstybių, nacionalinių valstybių asociacijų, nevyriausybinų organizacijų, vietos valdžios struktūrų bei regionų. Europos Sąjunga – tinklo valstybė, kuri sprendžia vietines, nacionalines bei globalias problemas. Nacionalinė valstybė yra tik viena tinklo dalis, kuri bendrauja su kitomis tinklo dalimis ir privalo skaitytis su galingiausių tinklo interesų vyravimu. Šiuolaikinė globali liberalioji demokratija formuojasi kaip tinklo valstybės subjektų demokratinės sąveikos praktika, kai siekiant tinklo valstybės vientiso stiprėjimo, turės ištvirtinti labiau bendradarbiavimo nei konkurencijos vertybės ir socialinio elgesio normos, lemiančios nacionalinės

demokratijos ir jos politinės sistemos subjektų didėjančius sugebėjimus įžvalgiai denacionalizuotis ir internacionalizuotis tiek, kad galėtų įgyvendinti nacionalinius interesus tautos ir tinklo valstybės erdvėse, pavyzdžiui, stiprinti tautos tapatybę, niekur nedidinant esminių nacionalizmo ir kosmopolitizmo prieštaravimų. Priešingu atveju nacionalinės ir tinklo valstybės demokratijų konfliktai gali virsti nauju separatizmo ir autoritarizmo raidos ciklu (Vaišvila 2009: 41). Globalizacijos pasekmių žmogui tyrimai atskleidžia, kad globalizacija išskaido lygiai kaip ir suvienija; ji skaido vienydama, o pasaulio skaidymo priežastys

yra tos pačios, kaip ir skatinančios jo vienodėjimą. Kai verslas, finansai, prekyba ir informacijos srautai įgauna pasaulinį mastą, prasideda lokalizacijos procesas, kuris apibrėžia erdvę. Be to, šie du glaudžiai susiję procesai lemia griežtą ištisų bendruomenių ir įvairių gyventojų sluoksnių sąlygų skirtingumą (Bauman 2002: 8). Vieniems atrodo, kad globalizacija atneša naują laisvę, kitiems ji iškyla kaip nekviesta lemtis. Vis dėlto mobilumas įgauna geidžiamiausios vertybės titulą. Taip judėjimo laisvė tampa vienu svarbiausių veiksnių, lemiančių vėlyvosios postmodernybės laikų gyventojų nelygumą.

TEISĖ IR GLOBALIZACIJA

Veikiant globalizacijai ar lokalizacijai, teisė, kaip valstybės priimtų taisyklių raiška, skirtingai santykiauja su kitomis visuomenei priimtinomis socialinėmis normomis. Globalizacija ir lokalizacija yra vienu metu tą pačią visuomenę veikiančios sąlygos, kurias mūsų atitinkamas veikimas ar neveikimas gali paversiti mūsų susivienijimo arba išsiskaidymo sąlygomis. Be abejonės, šie procesai yra ilgalaikių socialinės struktūros pokyčių šaltinis, nes iš jo sklindanti galia dėl silpnos nacionalinės bendruomenės bendrosios kultūros raiškos ir nepakankamai kryptingo socialinio aktyvumo bei vienybės gali virsti stichiška jėga, skatinančia dar didesnę socialinės struktūros elementų susiskaidymą. Bet gali būti ir priešingai, kai nacionalinės bendruomenės jos elito pastangomis globalizacijos poveikius panaudoja tautai modernizuoti ir bendrajai kultūrai stiprinti.

Šiuo atveju reikia pabrėžti, kad kalbame apie socialinio lygmens aktyvumą, kuris nėra vien individų veiklų suma, o yra jų kūrybinės energijos socialinė koncentracija, nukreipta siekti ilgalaikių socialinių tikslų. Bet kai valstybė, kuri turėtų būti individų kūrybinės energijos socialinė koncentracija, užmiršta pagrindinį savo nacionalinės politikos uždavinį – puoselėti tautą, tai globalizacijos globalizuojantis poveikis virsta lokalizuojančiu, t. y. ardančiu tautos socialinę struktūrą. Tautos socialinės struktūros efektyvumas darosi vis mažesnis, kai socialinės struktūros elementai disocijuojasi. Kraštutiniu atveju (socialinio elgesio) numatomumas yra minimalus ir įsigali tai, kas gali būti pavadinta anomija arba kultūriniu chaosu.

Tik atitinkamas bendrosios kultūros (socialinio elgesio modelių) stiprumas gali padėti sėkmingai absorbuoti globa-

lizacijos poveikius (Mertonas 1997: 83). Globalizacijos ir lokalizacijos procesai neigiamai paveikia silpnai sutelktas bei nedideles visuomenes. Bendrosios kultūros puoselėjimu sutelktos visuomenės galimai sumažintų bei neutralizuotų lokalizacijos ir globalizacijos procesų joms daromą ardomąjį poveikį.

Šiuolaikinės demokratijos raidos tendencijos klostėsi esant dereguliuotos rinkos ir nusilpusios valstybės sąveikai. Rinkos dereguliavimas nacionalinės valstybės ir globaliu lygmeniu sukėlė skirtingus padarinius demokratijai. Nacionalinės valstybės lygmeniu susikūrė vartotojiška visuomenė. Šiai visuomenei būdinga individualizmas, „instrumentinis protas“ bei abiejų poveikis atstovaujamai politinei valdžiai. Šiuose procesuose keičiasi XX a. nacionalinės valstybės liberalios demokratijos samprata. Nacionalinės valstybės silpimas kelia pavojų pačios demokratijos egzistavimui. Jos silpimas, veikiant globalizacijai, aktualizuoja socialinės struktūros ir teisės ryšį. Socialinės struktūros elementų disociaciją stabdo ir riboja trys socialinės institucijos – moralė, religija ir teisė. Šios socialinės institucijos turi užtikrinti socialinės struktūros elementų tarpusavio sąveiką bei jos stiprumą.

Demokratinio valdymo įtampos kyla iš vertybių – laisvės, tvarkos ir lygybės – konflikto bei mažoritarinio ir pliuralistinio demokratijos modelių prieštaravimų. Tradicinei visuomenei būdinga vertybių – tvarkos, laisvės, lygybės – hierarchija postmodernioje visuomenėje yra praradusi savo pradinę reikšmę ir skleidžiamas požiūris, kad jos yra politinio projektavimo, pasaulėžiūros pasirinkimo daly-

kai. Vis labiau linkstama prie laisvės bei ribų propagavimo, nes postmodernios visuomenės gyvenimo kokybės samprata grindžiama ne bendruomenės ir asmenybės ryšiu, bet vien subjektyvia pavienio asmens jausena. Susidaro paradoksali situacija: kol gyvenimo kokybė yra aukšto lygio, tai laisvė priešpriešinama socialinei tvarkai ir lygybei, ir atvirkščiai – blogėjanti gyvenimo kokybė neišvengiamai skatina socialinio teisingumo, lygybės ir bendros tvarkos reikalavimus.

Visuomenėje vienu metu veikia daug socialinio reguliavimo sistemų. XX a. antrojoje pusėje Vakarų visuomenėse sauganti žmogaus teises ir laisves teisė vis labiau atlieka daugumos socialinių santykių regulatoriaus vaidmenį. Šis procesas spartėja, nes teisės vaidmenį stiprina Vakarų civilizacijoje besiklostantys nauji reguliaciniai principai. Teisės reguliacinės funkcijos formavimasis didina įtampą tarp teisės kaip teisingumo ir teisės kaip tvarkos. Dvejojanti demokratinė visuomenė neturi bendrojo gėrio sampratos. Kai visuomenėje nesiformuoja jos narius siejantis teisingumo kaip bendro gėrio jausmas, ji praranda pagrindą įsisąmoninti teises, ekonomines, politines bei socialinio elgesio ribas. Šios ribos labai svarbios tolesnei žmogijos pilietinei raidai.

Šiandien visuotinai pripažįstama, kad ekonomika, dėl kurios augimo ir raidos kilo tiek eurointegracija, tiek ir globali integracija, darosi vis labiau nekontroliuojama nacionalinių valstybių, ir todėl vykdoma propagandinė kompanija prieš nacionalinę valstybę kaip integracijos trukdį: Europos institucijų gebėjimą sudaryti sąlygas platesnei integracijai silp-

nina išvirtinęs prieštaras ir seniai atgyvenęs idealas – nacionalinė valstybė kaip politinio pagrįstumo ir suvereniteto pagrindas.

Kartu su nacionalinių valstybių kompetencijos siaurėjimu mažėja ir teisės įtaka. Su teise neišvengiamai mažėja ir demokratijos, nes teisė ir demokratija yra vientisas procesas. Nacionalinei valstybei ir teisei leidžiama spręsti antraeilius ar net trečiaeilius klausimus. Klausimai, nuo kurių priklauso visuomeninio gyvenimo kryptys, faktiškai pereina į rankas tų, kuriems pirmiausia rūpi ne teisė, ne interesų derinimas, o pelnas. Išauga galima naudoti įgyjamą ekonominę valdžią socialiniam diktatui.

Šitaip globaliame pasaulyje formuojasi vertybės, orientuotos ne į visų visuomenės socialinių grupių interesus, grindžiamas ne demokratinėmis nuostatomis, ne teisės viršenybe, bet stambiųjų verslo korporacijų pelno siekiu. Demokratijos lieka tiek, kiek to reikia verslo korporacijų poreikiams. Todėl demokratiją kaip interesų derinimą vis dažniau keičia paprastas liberalizmas, kuris reikalauja netrukdomos laisvės veikti. Liberalizmas orientuoja tos laisvės padarinius pirmiausia į kompanijų pelną, todėl labiau suinteresuotas diktato politika nei kompromisu.

Demokratija egzistuoja tik siauroje vietinės savivaldos erdvėje ir tik tada, kai neleidžiame jai išplėsti savo reguliuojančio poveikio į kitą erdvę, kur ji galėtų susidurti su korporacijų interesais. Teisinę valstybę ir demokratiją keičia globalizacijos sąlygomis susikūręs korporacinis valdymas. Šitaip pasaulinė tikrovė ir jos problemos, veikiamos internacionaliza-

cijos, integracijos ir globalizacijos iššūkių, sąlygoja tiesioginį ar netiesioginį mūsų išitraukimą į globalią erdvę ir aktyvų tęstinį dalyvavimą joje. Tas pats ekonominis veiksnys, kuris tik ką telkė tautas, kėlė žmonių gerovę ir darė saugesnes teises, skatino glaudų Europos bendradarbiavimą ir santarvę, dėl jo inspiruojamos „atvirų durų“ politikos ir iš jos kylančios masinės migracijos su jos neprognozuojamais rasiniais, etniniais, civilizaciniais konfliktais jau dabar kuria socialinę įtampą, bandančią kėsintis į šiuolaikinį bendradarbiavimą ir santarvę, kuria prielaidas formuotis pirmaujančiam nacionaliniam veiksmui. Šią ekonominio veiksnio kaitą lemia tai, kad jis negali veikti be atvirų durų politikos, skatinančios masinę migraciją, o migracija negali vykti nevirsdama rasiniais, etniniais konfliktais. Demokratija rizikuoja virsti paprastu liberalizmu, kuris atiduoda socialinį procesą megakompanijų valiai. Šios megakompanijos laisvę supranta kaip teisę laisvai pasipelnyti konkrečioje šalyje, atsiribojant nuo pareigų bei pasekmių, kurias jos sukelia. Šios tendencijos negali apeiti ir demokratijos, kuri vis labiau liaujasi buvusi „žmonių valdžia“ ir virsta tarpnacionalinių verslo kompanijų valdžia, į pasaulį ir jo tvarką žiūrinčią per savo korporacinį suinteresuotumą pigia darbo jėga. Migracijos klausimą, iš esmės keičiantį istorines, ekonomines, psichologines tautos gyvenimo sąlygas, jos saugumą, pirmiausia sprendžia ne pati visuomenė, o ekonominis, politinis elitas, remdamasis tuo faktu, kad ekonomikos globalizacijos sąlygomis valstybė politikos nebereguliuoja. Tai vyksta ir be visuomenės pritarimo.

Akivaizdu, kad globalizacija iš esmės pakeitė ir nacionalinės valstybės vaidmenį. Pasikeitė jos funkcijos bei galimybės. Šiuolaikinė valstybė nebepajėgia vykdyti tradicinės savo pareigos – kontroliuoti nacionalinės ekonomikos. Valstybei neleidžiama liesti nieko, kas susiję su ekonomikos gyvenimu: visus tokio pobūdžio veiksmus pasitiks staigus nirtulingas baudžiamasis pasaulio rinkų atsakas. Valstybės su savo prievartos mechanizmu iš esmės tampa, vaizdžiai kalbant, transnacionalinių korporacijų apsaugos tarnyba. Ir nors ekonominė plėtra jau nebepriklauso nuo nacionalinės valdžios planų ir nebegali būti suvaldyta, kaip teigia Ulrichas Beckas, politinė valdžia vis dar palaiko mitą, kad ji kontroliuoja padėtį ir yra atsakinga už šalies ūkį savo valdymo laikotarpiu (Maniakas 2002: 4). Didėjanti tarp-tautinių sąveikų diferenciacija skatina kelti jos priežasčių ir pasekmių suvokimo klausimus. Ši sąveika reikalauja realistinių viršnacionalinių valdymo būdų ir priemonių.

Europos Sąjungos plėtra daugeliu atžvilgių yra unikalūs procesas. Europos Sąjungai teko priimti tiek daug politinę, kultūrinę patirtimi bei socialinių ir ekonominių išsivystymu nuo jos narių besiskiriančių valstybių. Visa tai skatino Europos Sąjungą reformuoti savo institucinę sprendimų priėmimo struktūrą bei politikos sritis. Transformacijos rezultatus įvertiname pagal tai, ar valstybėms pavyko pasiekti keliamus tikslus – sukurti veikiančią demokratiją bei rinkos ekonomiką.

Istoriškai atrodo, kad įstojimas į Europos Sąjungą bei NATO, kuri garantuo-

ja mūsų valstybės tikslų ir uždavinių realizavimą, valstybei leidžia išlikti istoriškai-politiškai autentišku nacionaliniu dariniu. Bet Europos tautos nori valstybių sąjungos, o ne federacijos ar supervalstybės. Dėl tokių nuostatų valstybei lieka pagrindiniai politinės bendrijos išlikimo, saugumo bei funkcionavimo uždaviniai. Į Europos Sąjungą įstojusioje Lietuvoje globalizacijos procesai dažnai tapatinami su europeizacijos procesais. Globalizacijos ir europeizacijos sąvokos ir turinys skiriasi. Globalizacijos rezultatai yra labiau susiję su ekonominėmis, kapitalo koncentraciją skatinančiomis jėgomis, o europeizacija priklauso nuo politinių ir institucinių, tai yra biurokratinių struktūrų.

Europeizacija nagrinėja klausimus, kas lemia skirtingą nacionalinių valstybių prisitaikymą prie Europos Sąjungos ir skatina lyginamąją nacionalinių sprendimų priėmimo struktūrų bei procesų analizę, orientuoja domėtis europeizacijos mechanizmais. Kitais apibrėžimais europeizacija apibūdinama kaip homogenizacija, standartizacija ir konvergencija, kuri gerokai sumažina mąstymo, elgesio ir organizavimosi modelių įvairovę. Daugelis Lietuvoje įvykusių pokyčių atėjo iš europietiškos teisinės kultūros. Lietuva, perėmusi tokius bendrus europinės teisinės kultūros bruožus kaip tolerancija, pagarba žmogaus teisėms, demokratijos tradicijoms, valdžių atskyrimu pagrįstas valdymas, atvėrė kelią į Europą. Pažymėtina, kad pasaulinė globalizacija ne tik skatina valstybių vystymąsi, bet ir kelia pavojų. Organizuotas nusikalstamumas kelia grėsmę visai tarptautinei bendrijai.

APIBENDRINIMAS

Globalizacija dėl savo siekio plėstis ir viską bendrinti, vienodinti naikina individualią, visuomenę, tautą, valstybę apibrėžiančias ribas. Nacionalinė teisė priversta supanašėti su pasaulinėmis bendrėjančiomis ir vis labiau apibendrinamomis taisyklėmis, todėl ryšys tarp nacionalinės teisės ir individo, tautos, valstybės silpnėja.

Pasaulinė globalizacija daro įtaką Lietuvos nacionalinei teisei bei jos sistemai. Nesugebėjimas laiku atspindėti socialinės tikrovės dinamiką sulėtina teisės plėtrą. Vis labiau atskiriant teisę nuo jos šaltinio – individo, visuomenės, valstybės – ir nykstant šaltiniui, savaime nyksta ir teisės samprata kaip individo teisių ir pareigų pusiausvyra. Globalizacijos procese teise vis dažniau vadinama individui primetama bendra tvarka, kuriai

jis turi vis mažiau įtakos. Visa tai daro neigiamą įtaką nacionalinės teisės objektyvumui – gebėjimui laiku valdyti pokyčius bei savireguliacijos priemonėmis prisitaikyti prie to, kas kinta.

Globalizacijos procesai neišvengiamai veikia teisininko kasdienybę – verčia nuolat kelti kvalifikaciją, analizuoti, lyginti ir išmanyti ne tik nacionalinės teisės aktus, bet ir Europos Sąjungos bei kaimyninių valstybių teisę. Maža to, globalizacija skatina gilintis į pasaulinių teisinių tradicijų konvergencijos tendencijas ir procesus bei spręsti su tarptautine teise glaudžiai susijusius – energetikos, kompanijų steigimo, jų susijungimo, skolų išieškojimo iš užsienio subjektų, aplinkosaugos, nelegalios migracijos, terorizmo bei prekybos žmonėmis ir kt. – klausimus.

Literatūra

1. Bauman Z. *Globalizacija: pasekmės žmogui*. Vilnius: Strofa, 2002.
2. Castells M. *Informacijos amžius: ekonomika, visuomenė ir kultūra*. Vilnius: Poligrafija ir informatika, 2006.
3. Held D., Goldblatt D. *Globaliniai pokyčiai: politika, ekonomika ir kultūra*. Vilnius: Margi raštai, 2002.
4. Maniokas K. *Europeizacijos sąvoka ir jos vieta Europos integracijos teorijose*. Vilnius: 2002.
5. Mertonas R. Socialinė struktūra ir anomija. *Sociologija. Mintis ir veiksmas*. Vilnius, 1997.
6. Levi-Strauss C. *Rasė ir istorija*. Vilnius: Baltos lankos, 1992.
7. Radžvilas V. Kelios pastabos postmoderniosios globalizacijos prieštaravimų klausimu. *Logos* 93, 2017.
8. Vaišvila A. *Teisė ir Demokratija*. Vilnius: MRU, 2009.